

## РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен  
„доктор” в професионално направление 2.3. „Философия“, научна  
специалност: 05.01.06. „Естетика“

с автор: **Николина Димитрова Делева**

на тема:

**„Изкуството на XXI век между ценността и цената“**

**от доц. д-р Вяра Александрова Попова**  
(ИФС-БАН, секция „Култура, естетика, ценности“)

Рецензията е изготвена в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ на ИФС – БАН и съгласно решение на членовете на научното жури за провеждане на процедурата по защитата на дисертацията от 18.07.2024 г.

Декларирам, че не съм свързана с лице по смисъла на § 1, т. 5 от Допълнителните разпоредби на ЗРАСРБ с дисертантката, както и че нямам частен интерес, който би могъл да влияе върху безпристрастното и обективно изпълнение на работата ми като член на журито по тази процедура.

### **I. ОБЩО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА**

#### **1.1. Структура и обем**

Дисертационният ѝ труд се състои от увод, три глави, заключение, научни приноси, използвани източници. Общият обем на дисертацията е 263 страници (390 стандартни страници по 1800 знака с интервалите), от които 235 страници са основен текст, 28 страници библиография – 55 източника на кирилица и 189 на латиница, 64 неспециализирани източници (медии и др.) – 36 на кирилица., 28 на латиница. Така изработеният дисертационният труд респектира с детайлната си скрупулозна систематичност при разглеждането на изкуството от XXI век и пределна изчерпателност в дихотомичната ос ценност – цена, не просто удовлетворявайки мин. нац. изисквания за дисертационен труд, а надхвърляйки ги многократно – основателна причина за адмирации към дисертантката и научния ѝ ръководител: проф. дфн Иванка Стъпова.

Дисертацията е отлично структурирана, тръгвайки с постъпателно въвеждане и изчерпателно обглеждане на тематичните полета: 1/ „съвременното“, впрегнато в релация с 2/ изкуството; 3/ ценността се построява в диалектична опозиция с 4/ цената до финалното преобръщане на закономерния исторически ред, когато цената започва да определя ценността, заговарящо за тъжната дефлация и нихилация на аксиологическата ценност.

Веднага се забелязва професионално подреждане на отделните глави и параграфи, прецизна пунктуация и оформление на референциите в текстовото тяло и в бележки под линия, според приетите стандарти на ИФС-БАН, коректното цитиране и съвместно позоваване.

В увода ясно са артикулирани основните атрибути, характерни за дисертационното изследване: основни понятия, цели, задачи, предмет и обект на изследването, акцентирана е тревожната актуалност на диагностицирания проблем на съвремието, задаваща въпиющата необходимост от подобно своевременно изследване и е формулирана основната (хипо)теза: за прекъсната връзка ценност-цена в съвременното изкуство; осъзнато е изведен систематичния, интердисциплинарен подход, удържащ трудния синтез на: собствено философския, естетическия, социологическия и, слабопознатия за повечето строго академични философи, икономически прочит на парадоксалния и амбивалентен феномен „изкуството на XXI век“.

В първа глава „Изкуството на XXI век“ се очертават границите на съвременното изкуство, разпростряло се във флуидността си до анулиране на разграничителната линия изкуство – действителност или до превръщането на всичко във изкуство, с което то се самосаботира и абдикира. Представена е полифонията от противоречащи си и често взаимоизключваща се теории и концептуални визии, където дисертантката умело демонстрира способността си да се ориентира в подобна теоретична какафония, стабилно отстоявайки собствената си изследователска позиция.

Втора глава „Ценностите на изкуството на XXI век“ детайлно анализира същността, природата, историята и развитието на ценностите и как те рефлексират в изкуството. Втора глава като генеалогичен фундамент е подготовка за преобръщането на реда в историческата закономерност, когато именно изразената ценност в изкуството е определяла цената на произведението.

Трета глава „Изкуството на XXI век и парите“ обръща парадигмата, разглеждайки изкуството не като духовна ценност, а като икономически обект, стока с цена. Точно поради полифоничния хаос от субективни, но по регламент равностойни, ценностни възгледи, резултатно-формиращи дефлацията на единна и еднородна аксиологична система води до анархия и липса на нормативност. Премахнати са всякакви критерии от: епистемологичен, етичен и естетичен порядък, правещо невъзможна всяка оценъчна критичност. В хаоса от липса на ориентири-критерии започва да се проявява нова ценност – материалната: парите / цената се превръщат в ценност. Така се преобръща старият икономически ред (духовната ценност обуславя, определя цената), построявайки го по нов начин (икономическата цена предзадава ценността на произведението на изкуството): с колкото по-висока цена е продадено то, толкова повече се цени.

В заключението са изведени обобщаващи изводи: тоталният аксиологичен релативизъм като сумарен резултат от глобализацията, липсата на конвенционални колективни ценности, екстремното влияние на технологиите, ускоряващи развитието; липсващите норми биват заменени с меркантилната мяра на парите като универсален критерий-уравниловка за оценка. Те обосновават доказуемостта на (хипо)тезата за нарушената производна връзка между ценността на произведението на изкуството и цената му, пазарно конструираща се в зависимост от символния капитал на свързаните с произведението агенти от полето на изкуството.

**Авторефератът** е от 59 страници, разработен е в съответствие с изискваните стандарти, стриктно следва изложението в дисертацията и представя синтезирано и коректно основните моменти в нейното съдържание.

Посочени са публикации в научни издания, апробиращи основните теоретични тези и са изведени приносните на дисертацията.

В дисертацията и в автореферата, както и в представените публикации, свързани с темата на дисертацията не установих наличие на плагиатство.

## **II. Съдържание и основни моменти в дисертацията.**

### **1. Актуалност на темата.**

Дисертационният труд на тема „Изкуството на XXI век между ценността и цената“ в най-обобщаващ дискурс може да разглежда като изследване, изясняващо научните интерпретации и аспекти на едни от най-старите и едновременно с това най-съвременни страни на изкуството, в частност, и на (индивидуалното) човешко съществуването за избора между духовните и материалните ценности.

Актуалността на темата на дисертацията се предопределя от належащата необходимост от ревизия както на същността и значимостта, извършващи се в условията на XXI век, от съвременното изкуство като един от аспектите на човешката дейност, определян от дисертантката като по-скоро социален феномен, изразяващ настъпилите ценностни трансформации. Компаративистското съпоставяне на културно-естетическите ценности на произведенията с пазарното им остойностяване дава нова и различна перспектива, която не е разработвана до момента, определя иновативността на дисертацията в разширяване на диапазона на познанието и обуславя съвременната ѝ полезност като обобщаваща диагноза на съвременното ни.

### **2. Основни постижения на дисертацията.**

#### **2.1. Методологически предпоставки.**

Дефинирането на дисертационния труд като „систематично изследване на изкуството на XXI век като философски, естетически, социологически и икономически феномен“ заговаря за много широк обхват, изискващ пространна компетентност и способност за ориентация в нея, изразявайки отчетливо самостоятелна авторска позиция. Именно този интердисциплинарен метод се проектира и в дебаркирането на естетиката като доминиращ суверен върху нарацията, оценяването и оценостяването му за изкуството и изравняването ѝ с всеки друг епистемологичен дискурс.

#### **2.2. Предмет, цел и хипотеза на дисертацията:**

а) Обект на изследването е изкуството на XXI век (1990-2023) през парадигмата на теория на ценностите, а предмет са взаимоотношенията между диаметралните термини - ценностите и цената на изкуството в периода 1990-2023 г. в Западна Европа и Америка.

б) Целите и задачите на дисертационния труд са впрегнати в следните въпроси:

1/ диапазон понятието „съвременно изкуство“ и контекстуалност на употребяваното определение?

2/ субективните (кой) и обективни фактори (какво), определящи даден феномен за изкуство или не-изкуство?

3/ ценностите на изкуството днес, как те се определят и легитимират в ситуация на липсващи норма и критерии?

4/ взаимоотношенията автор-творба-публика и какво точно бива оценявано – самото произведение, експресиранта идея, пазарната цена, символния капитал на автора, реакцията на реципиента?

5/ пазарните механизми и релациите ценност - цена в изкуството на XXI век?

в) Основна (**хипо**)теза на изследването е за прекъсване на реципрочните и изводими, при предходното историческо развитие, връзки, взаимна обусловеност и изводимост между изкуство, ценност и цена.

2.3. В **съдържателен план** се очертават следните същностни характеристики на изследването:

а) много сериозен позитив на дисертацията е, че тя илюстрира всяка теоретична постановка, привеждайки пример – конкретен автор с дадено произведение, осъществявайки собствена рефлексия върху впечатляващия с многообразието си набор от концепции и визии за съвременно изкуство.

б) яснотата и простата на изказа при излагането и рефлектирането върху такъв енциклопедичен рояк от визии и концепции, неотменно отстоявайки авторската си позиция. Дисертацията постоянно затвърждава наблюдението, че всяка една дума е прецизно подредена, обмислена и претеглена, тъй че да стои солидно и убедително на мястото си, формирайки и демонстрирайки постигнатия мисловен ред сред теоретичното многообразие.

в) друго значимо постижение да дисертацията е полемичността ѝ, удържането на рояк от теоретични визии и концепции, но и запазването на собствена визия;

г) използвани са редица конкретни изследвания от различни автори, свързани с проблематиката на дисертацията, при което за подбора на литературата водещ критерий е не количеството, а качеството на източниците;

д) огромна библиографска рамка и овладяването ѝ още в самото начало, заговаряща за висока ерудиция с много широк спектър на компетентност;

е) Телеграфността на жанра „рецензия“ поради ограниченията на стилистиката си съществено обеднява и снижава богатството на подобен енциклопедичен труд, който ще бъде обект на интерес за най-различни учени: философи-естети, изкуствоведи, културолози, включително и икономисти на културата и изкуството.

Като **извод** може да се посочи, че на основата на осъществения анализ дисертацията успява да докаже формулираната (хипо)теза.

### **III. Критични бележки, препоръки и въпроси, относно дисертацията.**

Както към всеки научен труд, така и към рецензираната дисертация могат да се предявят критични бележки, въпроси и препоръки.

Към докторантка отправям сам един въпрос-покана:

Тръгвайки от Валтер Бенямин за произхода на културата от култа и отразяването му в произведенията на изкуството като ре-актуализация на сакралното, (изкуството като сакрална духовна практика), може би, точно там трябва да се търси генезиса на ценността им, конструирайки археологията им. Продължавайки със съвременното ни, роящо от множество римейкове на утвърдили се печеливши фабули, експлоатиращи вниманието на потребителите. Не би ли могло да се направи паралел между оригинална творба – копие в съпоставка с наличието на множество портрети на Св. Йероним или изкушенията на) Св. Антоний, например? Позовавайки на знанието, че характеристика на класическата живопис е подражаване на утвърдили се живописен канон, ако анализираме отликата, може би, би било едностранчиво решението тя да се построява само през оптиката оригинал – копие, а да се разшири и с авторска оригиналност. В началото произведенията са били анонимни – личността (на художника) не е представлявала ценност, (поради недостойното занятие). Едва с Ян ван Ейк с двоен “Портрет на Джовани Арнолфини и жена му“, 1434 г. може да се говори за първото подписано авторско произведение. Ако в класическата живопис доминира авторската уникалност (и множеството подражатели, всъщност, са интерпретатори), така в съвременното състояние на изкуството вече не представлява интерес автентичната авторска идея, а се свежда до печеливша икономическа стратегия, придобиваща меркантилни измерения. Авторството е отстранено, само идеята се монетизира и носи дивиденди на притежаващия правото на собственост върху нея. Така че бъдещите изследвания могат да вървят и по тази линия, за да се конструира отчетливата разлика между класическо и некласическо изкуство, разделително маркирана от фигурата на Марсел Дюшан с реди-мейд.

Това е една от предпоставките и пожелание към дисертантката да продължи и занапред на изследователската си работа.

### **IV. Оценка на научните и научно-приложни приноси**

Самооценката на приносните моменти на дисертацията е оформена в съответствие с изискванията, но е ненужно скромна.

### **V. Заключение.**

Впечатляващите и респектираци постигнати резултати в рецензираната дисертация ми дават основание да убедено да предложа на уважаемото научно жури за провеждане на защитата на дисертационния труд на тема „Изкуството на ХХІ век между ценността и цената“, да присъди на неговата авторка Николина Димитрова Делева, образователната и научната степен „доктор“ в професионално направление 2.3. „Философия“.

#### **VII. Декларация.**

Долуподписаната доц. д-р Вяра Попова: декларирам, че изпълнявам минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“.

17.06.2024 г.,  
София

Подпис:

доц. д-р Вяра Попова